

BIBLICKÉ POJETÍ ČLOVĚKA

Petr Chalupa

TAKŘKA VŠECHNY VĚDNÍ OBORY SI KLADE OTÁZKU, KDO JE ČLOVĚK. TATO OTÁZKA JE MIMOŘÁDNĚ NALÉHAVÁ V DOBĚ, KDY SE MĚNÍ MNOHÉ DOSAVADNÍ POHLEDY NA AUTENTICKÉ LIDSTVÍ. I BIBLICKÁ TEOLOGIE SE TÁŽE PO ČLOVĚKU.¹ V PODVOJNOSTI KŘESŤANSKÉ BIBLE SE HLEDÁNÍ ODPOVĚDÍ ČLENÍ NA POJETÍ ČLOVĚKA VE STARÉM ZÁKONĚ A POJETÍ ČLOVĚKA V NOVÉM ZÁKONĚ. PRÁVĚ V TÉTO SOUVISLOSTI SI VŠAK HNED NA ZAČÁTKU MUSÍME UVĚDOMIT, ŽE UŽ VE STARÉM ZÁKONĚ NAJDEME VŠECHNY PODSTATNÉ CHARAKTERISTIKY BIBLICKÉHO POJETÍ ČLOVĚKA,² NA KTERÉ NOVOZÁKONNÍ TEXTY NAVAZUJÍ. TYTO TEXTY ZDŮRAŽŇUJÍ OVŠEM (V OPRÁVNĚNÉ CHRISTOLOGICKÉ DISKONTINUITĚ) JEŽÍŠEM HLÁSANÉ NOVÉ POJETÍ, KTERÉ PAK TEOLOGICKY INTERPRETUJÍ ZEJMÉNA SPISY PAVLOVY A SPISY JANOVSKÉ. TATO ZVLÁŠTNÍ KONTINUITA A ZÁROVEŇ DISKONTINUITA JE DŮVODEM PONĚKUD ODLIŠNÉHO USPOŘÁDÁNÍ „LÁTKY“ V NOVOZÁKONNÍ ČÁSTI ČLÁNKU VZHLEDEM KE STAROZÁKONNÍ.

1 Pojetí člověka ve Starém zákoně³

Nejprve se dotkneme problematiky složenosti, popř. jednoty člověka. Připojíme náhled na člověka uprostřed jiných lidí a dotkneme se významu člověka před Bohem.⁴

1.1 Jednota jako osoba

Ve starověku byly rozšířené představy o tom, že člověk „se skládá“ ze dvou (duše a tělo), popř. tří částí (duše, duch a tělo). Ovšem už například Platón se pokusil o vystižení jednoty člověka. Lidskou osobu znázorňoval obrazem, podle něhož „duše“ řídí jako vozataj okřídlené dvojspřeží. Klíčem k vlastnímu já je podle něho duše chápaná jako síla obdařená rozumem, která chce ovládat nitro i vnější svět. Podle tohoto pojetí jsou naše myšlenky, představy a pocity „uvnitř“ v nás, zatímco předměty ve světě jsou „venku“. Je obojí nějak propojeno?

Při hledání odpovědi musíme vzít v úvahu dvě koncepce, které se na první pohled navzájem vylučují. První z nich je základní biblické pojetí člověka jako živé bytosti. V První knize Mojžíšově (Gn 2,7) o tom čteme: *Tu uhnětl Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl do jeho chřípí dech života, tak se stal člověk živou bytostí.* Máme zde dva výroky a popis důsledků. Výroky popisují Hospodinovo jednání: nejprve Hospodin „uhnětl“ člověka ze země, což naznačuje odkázanost člověka na zemi; pak mu „vdechl“ dech života, což připomíná jeho odkázanost na Stvořitele. Důsledkem je, že je člověk stvořen jako živá bytost. Z hlediska tohoto důsledku je člověk jako živá bytost chápán celostně. Takto je vyloučeno pojetí, podle něhož by se člověk „skládal“ z těla a duše. Člověk je člověkem pouze jako „živá bytost“. Slovní spojení „živá bytost“ vystihuje nejen vegetativní funkce člověka, ale pomýšlí zároveň na emoce a schopnost poznávat či rozhodovat se, neboli na jeho vitalitu. To vše činí člověka osobou a určuje jeho nezaměnitelnou svébytnost.

Druhou koncepcí je vzájemný vztah mezi tělesnými orgány a emocemi či poznáním. Starý zákon chápe jednotlivé části těla (oko, ucho, rty, ruce, srdce, ledví atd.) jako samostatná „centra aktivity“ a spojuje tyto orgány s projevy, které přísluší osobě jako celku. Doklady najdeme v poetických textech, v nichž se názvy jednotlivých orgánů zaměňují nebo se uvádějí v paralelismech.⁵ Uvedme alespoň jeden příklad: *Synu můj, je-li tvé srdce moudré, raduje se i mé srdce, já sá mé ledví, když tvé rty mluví, co je správné* (Př 23,15–16).

Pojmy „vitalita“, „srdce“ a „maso“ (= tělesnost) vyjadřují v Ž 84,3 různé rysy žalmistovy osoby: jeho potřeby, jeho rozumovost a jeho pomíjivost. Jsou to sice jednotlivé rysy, každý z nich však vystihuje osobu modlícího se člověka jako celek. Tělesné orgá-

ny (např. „srdce“ v Ž 84,3) zastupují rozumové schopnosti; ovšem i psychické zkušenosti mohou působit na tělesné orgány (např. na „ledví“ v Př 23,16). Jsou-li takto ve vzájemném vztahu tělesné orgány a životní funkce, je vlastně člověk vnímán jako psychosomatický celek. Tento způsob myšlení vyjmenovává tedy charakteristické lidské orgány a opisuje tak člověka jako celek. Ziskáváme pohled na člověka jakoby z několika zorných úhlů.

1.2 Člověk ve společenství lidí

Starozákonní antropologie se zabývá také vztahy, které člověk prožívá ve společenství s druhými lidmi. Hebrejské myšlení vnímá jednotlivce neustále se zřetelem k sociálním vazbám, které vytváří a v nichž žije.

Pro starozákonní pojetí člověka je velmi důležité, že jednotlivec neexistuje jako nějaké izolované „já“. Je vždy součástí vazeb ve společnosti a v nich se rozvíjí. Jednotlivec je propojen s ostatními lidmi ve vzájemných vztazích, které vyžadují komunikaci a vedou ke společnému jednání.

Člověk je začleněn do společenství. Vzájemné propojení mezi lidmi je však možné pouze v takovém společenství, jehož členy spojuje vzájemná pomoc, vzájemné naslouchání a vstřícné myšlení. V takové představě hraje důležitou roli souvislost mezi činy a jejich důsledky. Charakteristické texty najdeme zejména v knize Přísloví. Příkladem může být tvrzení: *Žádná ničemnost nezasáhne spravedlivého, kdežto svévolníci okusí zlého vrchovatě* (Př 12,21). Podle této představy je vše, k čemu dochází, vázáno na předcházející činy. Vládne všeobjímající a vše propojující spravedlnost. Jinak řečeno: Je-li vše, co se děje, vázáno na předcházející činy, je takto celý svět propojen do jediného smysluplného celku.

Pro starozákonní pojetí spravedlnosti je příznačné, že čin se vrací k tomu, kdo jej vykonal. Jak k tomuto „návratu“ dochází, jak se uskutečňuje propojení činu a jeho následků, líčí především výroky starší izraelské moudrosti v knize Přísloví. Spravedlnost spočívá na principu vzájemnosti, není žádným „přirozeným

**DOC. PETR
CHALUPA, TH.D.**

Docent biblických věd Starého a Nového zákona na CMTF UP. Zabývá se exegezí Starého zákona, vzájemným vztahem diachronních a synchronních metod při výkladu biblického textu. Je ředitelem Českého katolického biblického díla.

důsledkem“ dobrého skutku, nýbrž důsledkem jednání ve společenství. Tak například známý výrok – *Kdo kope jámu, padne do ní; a kdo valí balvan, na toho se zvrátí* (Př 26,27) – netvrdí, že následek nastává jakoby sám od sebe. Chce spíše říci, že pachatel se skrze druhé lidi přihodí totéž, co jim on sám v dobrém či ve zlém učinil. Starší moudrost zná tedy „odplatu“ jako projev vzájemného působení lidí, kteří tvoří společnost. Takto chápaná spravedlnost dává všemu jednání smysl a spolehlivost.

1.3 Člověk ve vztahu k Bohu

Ke zvláštnostem starozákonní antropologie patří její teologický charakter. Člověk se totiž podle starozákonního svědectví vyznačuje právě svým vztahem k Bohu. Vysloveně teologická povaha starozákonní antropologie je vyjádřena hned v první kapitole Bible, kde se mluví o stvoření člověka k „Božímu obrazu“ a o jeho úkolu panovat nad zvířaty a ovládnout zemi (Gn 1,26–28):

A Bůh řekl: Učiňme člověka k našemu obrazu, stejného jako my, aby panovali nad rybami moře a nad ptactvem nebes a nad dobytkem a nad vším zvířectvem zemským a nad všemi plazy, co se plazí po zemi. Tento základní text starozákonní antropologie by vyžadoval samostatnou studii. Pro náš účel je důležitá především struktura tohoto klíčového výroku o Božím záměru stvořit člověka. Máme zde nejprve dva pozoruhodné pojmy, které vystihují člověka jako „Boží obraz“; potom je člověk pověřen, aby panoval nad ostatními tvory. Autor textu vychází od Boha k člověku a pak směřuje od člověka k živočichům, nad nimiž má právě jako „obraz“ Boha Stvořitele vládnout.

Apoštol Pavel káže Židům a pohanům. Rukopis, klášter St. Gallen, kolem r. 930.

Na otázku – „kdo je člověk?“ – zaznívá v tomto textu odpověď, která je srovnatelná s odpovědí v 8. žalmu: jako „obraz Boha“ má člověk vazbu k Bohu a ke světu. Svě poslání „panovat“ přijímá totiž od Boha a vykonává je nad tvory, kteří byli stvořeni spolu s ním. Lidské bytí tedy charakterizuje společně vztah k Bohu i ke světu; svůj vztah ke světu prožívá člověk správně, jen když jej uplatňuje se zpětnou vazbou ke Stvořiteli (v tomto smyslu zodpovědně). Už velmi stručná interpretace tohoto důležitého textu naznačuje, že člověk není zajištěn sám v sobě, ale je zásadně „člověkem Božím“.

2 Pojetí člověka v Novém zákoně⁶

V Novém zákoně je třeba vyjít od Ježíšova pojetí člověka. Z dalších novozákonních pohledů na lidství se krátce zastavíme u antropologie Pavlovy a u chápání člověka v janovských spisech.

2.1 Ježíšovo pojetí člověka

Ježíš hlásá dovršení člověka na konci času příchodem Božího království. Ježíš hovoří o konci času: „Naplnil se čas a přiblížilo se království Boží“ (Mk 1,15). Hlásá, že nastává soud na konci světa, který už proniká do současnosti. Člověka chápe jako

někoho, kdo se provinil a čeká ho soud. Podle Ježíše se však do popředí dostává milost Boha-soudce, která je udělena ztracenému člověku. Boží dobrota člověku odpouští. Bůh obdařuje člověka společenstvím, které s ním může prožívat. Člověk by pak měl jednat podle zakoušené dobroty. Mimo jiné se Ježíšovo nové společenství s Bohem projevuje oslovením „Otče“, které je znakem intimní důvěry mezi modlícím se člověkem a Bohem. Takovou důvěru považuje Ježíš za jedinečný poklad, pro který se člověk může všeho vzdát.

O nové spáse hovoří Ježíš jako o příchodu Božího království. Ve vypjaté situaci na konci času si klade především otázku vztahu člověka k Bohu. Očekávání nového světa ustupuje jakoby do pozadí. Ježíš rozlišuje mezi plným zjevením Božího království a jeho nenápadným nyníjším začátkem, který se odehrává v novém přiblížení k Bohu. Na jedné straně mu jde o aktuální vládu Boží dobroty, na straně druhé se toto království neprosazuje silou, takže se může jevit bezmocné. Ježíš přichází s pozváním do Božího království, zve k účasti na Boží radosti nad tím, kdo byl ztracen a je znovu nalezen.

Ježíš nabízí člověku nový základ jeho existence v Bohu, v otcovské blízkosti Boha a ve společenství s ním. Člověk má osobně přijmout nezaslouženou Boží dobrotu, ze které žije. Napodobovat Boží dobrotu, která začíná panovat, znamená činit Boží vůli a náležet k Ježíšově rodině (Mk 3,31–35). Co může člověka na konci odsoudit, nejsou podle Ježíše jednotlivé přestupky, ale to, co neudělal, kde selhal v tom, že měl jednat podobně jako Bůh (Mt 25,41–45).

2.2 Teologická antropologie Pavlova

Bůh očekává svobodné přitakání člověka, vděčnost za Stvořitelovu dobrotu a úctu. To vše by se mělo uskutečňovat životem, který vychází z poznání Boha. Lidé však pohrdají zjevenou Boží pravdou, narušili svou existenci odpadnutím od Boha a ztratili právo na život: Místo toho, aby žili jako partneři Boha Stvořitele, zbožstili tvory, zaměnili pravdu za lež a propadli její moci (Ř 1,18–32). Tento úsudek si Pavel vytváří nikoli na základě svých zkušeností s lidskou špatností, ale vnímá ho jako Boží zvěst v Kristově díle: v poslušnosti vůči Boží vůli přijal Ježíš na kříži smrt hříšníků, a to za všechny lidi. Bůh dává najevo právě tím, co dělá pro všechny, svou vítěznou lásku k hříšníkům. Všem je tak s konečnou platností nabídnut nový základ člověka v Bohu (Ga 3,10–13). Když lidi uchvátí láska Boží a Kristova, stanou se novým stvořením, Božími dětmi, obrazem Boha (2 K 3,18), lidmi, kteří naplňují svůj úkol tvorů. Příchod tohoto nového postavení člověka chápe Pavel s celou vznikající církví jako rozhodující zvrat na konci dějin. Bůh jako soudce uzavřel to, co bylo dříve, a začíná něco nového: „Kdo je v Kristu, je nové stvoření. Co je staré, pominulo, hle, je tu nové“ (2 K 5,17). Pavel vynaklá-

dá mnoho důmyslu, když znázorňuje radikální obrat od starého, Bohu vzdáleného bytí k novému bytí z Boha v Kristu.

Kdo s vírou přijme, že Kristus zemřel za všechny, musí chápat, že je spolu s Kristem ukřižován, odsouzen, popraven – smí se takto chápat jako ten, kdo odumřel starému bytí s Kristem, aby se nyní podílel také na osudu zmrtvýchvstalého a na Boží moci, která se v něm projevuje jako moc vytvářející nové věci (2 K 5,14). Toto nové lidské bytí se stalo pro všechny významnou skutečností jedině v Kristu Ježíši, a proto smí být Ježíš nazýván posledním Adamem. Podobně jako v Adamovi jednotlivce zastupuje mnohé (neposlušností a neštěstím), tak nyní přináší spásu člověk Kristus Ježíš, který svou poslušností otevírá spravedlnost a věčný život všem (1 K 15,21). Důležité přitom je, že Pavel toto nové lidské bytí vidí už přítomné v pozemské existenci věřícího, uprostřed smrtelnosti; jde o život, který se rodí ze smrti (Ř 6,12n).

Pavel využívá antropologických pojmů, např. slov tělo a údy. Člověk, který je Bohu blízký v Kristu, je v plném smyslu tělesnou bytostí, bytostí ve vztahu ke světu a společnosti; člověkem je dokonce, i když trpí, když své údy – oči, uši, nohy, jazyk – dává do služeb skutkům lásky, když jeho život s veškerou schopností myslet, chtít a rozhodovat se spočívá v konání dobra. Člověk, který se vzdálil Bohu, ztratil schopnost sám se rozhodnout pro dobro. Nové bytí v Kristu tedy přináší obnovu lidského ducha v tomto smyslu (Ř 1,21.28–32). Pro tento obraz nového lidského bytí je významné, že Pavel zdůrazňuje svědomí, sebevědomí člověka s ohledem na jeho jednání vzhledem k požadavku dobra. Podle Pavla nemá člověk držet ve strachu, ale má mu dát jistotu na poznání cestě dobra, nezávislé na úsudcích lidí, i kdyby ti věděli mnohem víc. K poznání ve svědomí dochází jedině osobním přesvědčením, a to také v případě jistoty o svobodě v Kristu vzhledem k nárokům náboženských tradic (1 K 10,25–29). Všechno, co může znamenat člověk, je v Kristu sjednoceno do jednoho lidství a stejně přijato, žena i muž, rodiče i děti, svobodní i otroci, prostí i vzdělaní, se zvláštním důrazem na chudé v jakékoliv podobě.

2.3 Obraz o člověku v janovských spisech

Podle Jana znamená kříž zvrát pro lidskou existenci na konci času. V janovských spisech se kosmos převážně významově kryje se světem lidí a příchod zjevujícího slova do světa („do svého vlastnictví“) je hlásán jako vtělení (J 1,9–11.14). Protože se však kosmos Božímu světu uzavírá, stal se temným světem, ve kterém člověk bytostně propadl vládci tohoto světa, velkému lháři a vrahovi (J 16,11). Ježíš byl poslán Otcem, aby ho „vyvrhl ven“ a kosmos zachránil (viz J 12,31). Jeho dílo záchrany dochází cíle povýšením Ježíše na kříž, zde je dokonáno, protože se zde plně uplatňuje spásná moc, kterou všechny přitahuje k sobě (J 12,32). Jednotlivá vyprávění zpodobují dramaticky, jak Ježíš proniká se záchranou do světa jako světlo světa (J 8,12): pokouší se ztracené získat k tomu, aby poznali svou ztracenost a přešli do světla, stali se dětmi světla (J 12,36).

Základním a nosným prvkem lidského bytí je víra. Nevíra je podstatou hříchu. Tuto antropologicky důležitou charakteristiku zakládá autor na nesrovnatelném významu nového Božího zjevení v Synu, kterým teprve vstoupilo Boží světlo do lidského

světa v plném smyslu: „Kdybych byl nepřišel, byli by bez hříchu“ (srov. J 15,22–24). Znamením toho, že je někdo daleko od Boha, nejsou jednotlivá selhání, nýbrž odmítnutí definitivního zjevení, zavržení víry. Janovská spásná víra odlučuje věřící v Ježíše od Tóry a mojžíšské víry židovského okolí a odmítá jejich autoritu, jak ukazuje např. vyprávění o uzdravení, kterým byla porušena sobota. „Můj Otec pracuje bez přestání, proto i já pracuji“ (J 5,17). Je to sám Bůh, kdo se staví v Ježíšovi nad zákon o sobotě. V působení Ježíše, nositele zjevení, je definitivně rozhodnuta otázka po Boží vůli a Božím působení, a každé odmítnutí tohoto nositele zjevení znamená vzdálení se od Boha, i když k němu ze strany Ježíšových židovských současníků dochází ve jménu Boží blízkosti a Božího dětství, které jim byly dány Mojžíšem (J 8,39–47).

Jednotlivý věřící má pozoruhodnou závažnost. To, co Ježíš odhaluje v životě Samaritánky nebo Natanaela, zůstává ostatním skryto. Vztah k Bohu, který je darován v Synu, se ukazuje v osobním životě věřícího jednotlivce: dobrý pastýř zná každou ovci jménem, vinař se zabývá každou jednotlivou ratolestí. „Kdo mě miluje, bude zachovávat mé slovo, a můj Otec ho bude milovat; přijdeme k němu a učiníme si u něho příbytek“ (J 14,23). Proto je tolik zdůrazněna vzájemná láska jako velké přikázání odcházejícího Ježíše, proto je největším záměrem modlitby na rozloučenou, aby byli všichni jedno (J 13,34n.). Věřící žijí ve světě, o kterém věří, že nezanikne, ale bude zachráněn. Právě jejich jednota má být svědectvím probouzejícím ve světě víru. Považují se totiž za ovce jediného Pastýře.

3 Přínos biblického pojetí člověka

Na závěr se můžeme pokusit stručně vystihnout, co přináší biblické pojetí člověka. Už starozákonní texty trvají na tom, že člověk se neskládá z nějakých částí, ale tvoří jednotu. Podle těchto textů je člověk nejen bytostí společenskou, ale především někým, kdo má odpovědnost za druhé. Starozákonní i novozákonní texty si nedokážou představit člověka jinak než ve vztahu k Bohu. Ježíš přináší lidem spásu, která ovšem podle apoštola Pavla musí být jako nesrovnatelně nová skutečnost přijata s vírou, která (podle janovských spisů) umožňuje přechod člověka ze tmy ke světlu, ze smrti k životu.

Poznámky:

- 1 Biblické pojetí lidské bytosti uvádí dokument PAPEŽSKÉ BIBLICKÉ KOMISE *Bible a morálka* (čl. 95–99) jako jedno ze dvou základních kritérií správného morálního rozlišování. Český překlad vydalo Karmelitánské nakladatelství v roce 2010.
- 2 „Novozákonní antropologie spočívá na základě antropologie starozákonní.“ Viz PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli*, čl. 29.
- 3 V českém jazyce např. BALABÁN, M. *Hebrejské člověkosloví*. Praha: Herrmann & synové, 1996.
- 4 Zpracování látky sleduje osnovu přednášky B. Janowského, kterou pronesl na ETF UK v Praze dne 8. 3. 2005.
- 5 Podrobně o tom pojednává WOLFF, H. W. *Anthropologie des Alten Testaments*. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1980, s. 17–80.
- 6 V této části vychází text z díla HEGERMANN, H. Mensch IV. In: *Theologische Realenzyklopedie*, sv. 22. Berlin/New York: de Gruyter, 1992, 481–493.

Summary: The Biblical Concept of the Human

In the first part of the article, the author concerns the issue of the compound and unity of the man; adds a view of the man among other people and the importance of man in front of God. The second part of the article shows a new conception of the man preached by Jesus and theologically interpreted by the writings of Paul and the Johannine writings. The merit of the biblical conception of the man is to emphasize the fact that a person can be understood only in relation to God. Salvation which Jesus brings, must be accepted by faith (according to St. Paul). This acceptance allows the transition of the man from darkness to light and from death to life.